

Challenges of internship courses in the field of teaching students with special needs in Farhangian University

Mazhar Babaee¹ & Laya Bayezi²

abstract

Objective: Internship in the field of special needs education, as one of the main pillars of training specialist teachers, plays a vital role in preparing them to face the specific challenges of this group of students. This study aimed to identify the challenges faced by student teachers in the field of special needs education in internship courses at Farhangian University and to provide suggestions for improving this program based on their lived experiences.

Materials and Methods: The present study used a qualitative approach and a phenomenological strategy of the Claise type. The research field included student teachers in the field of special needs education at Farhangian University of Kurdistan, Bent-ul-Hada Sadr Campus, Sanandaj in the academic year 1403-1404. Sampling was purposeful and the data collection tool was a researcher-made semi-structured interview. The data were analyzed using the content analysis method.

Discussion and Conclusion: The research findings were presented in three main sections: 1. Strengths of internships in this field, 2. Existing challenges, which were divided into three categories: deficiencies in the expertise and support of educational guides (supervisors and teacher guides), environmental, psychological and resource challenges of this field, and practical limitations and educational opportunities for interns, 3. Strategies for improving the quality of internship courses. Internships in the field of teaching students with special needs are associated with deep and multidimensional challenges due to the specific complexities of exceptional students and their educational environments. This distinguishes internships in this field from other fields; because teachers must have a deep understanding of psychopathology, rehabilitation principles, and behavioral interventions in addition to mastering general teaching skills. Also, close and sustained interaction with students requires specialized abilities in managing the specific behaviors and emotional needs of these children.

The results of the study emphasize the importance of improving teachers' clinical knowledge and skills. This improvement is only possible through continuous interaction with specialized centers and multidisciplinary teams, including speech therapists, psychologists, and occupational therapists. Structural challenges such as lack of appropriate facilities and infrastructure, lack of consistent follow-up, and lack of expert teachers lead to a decrease in the effectiveness of the internship process. To improve the quality of education in this field, it is essential that universities and special schools operate in an integrated manner and that evaluation and feedback processes are continuously improved. This can strengthen student teachers both in terms of theoretical knowledge and strengthen their practical ability to face the challenges of this field.

Keywords: Lived experiences, challenges, student teachers, solution-finding, internships, specialist teachers, special needs.

1. **Corresponding Author:** Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran. Email: m.babaie@cfu.ac.ir

2. Farhangian University, Sanandaj, Iran

چالش‌شناسی و راهکاریابی برای دروس کارورزی رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در دانشگاه فرهنگیان

مظهر بابائی^۱ و لعیبا بایزی^۲

چکیده

هدف: درس کارورزی در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، به‌عنوان یکی از ارکان اصلی تربیت معلمان متخصص، نقشی حیاتی در آماده‌سازی آنان برای مواجهه با چالش‌های خاص این گروه از دانش‌آموزان ایفا می‌کند. این پژوهش با هدف شناسایی چالش‌های پیش‌روی دانش‌جو معلمان رشته آموزش با نیازهای ویژه در دوره‌های کارورزی دانشگاه فرهنگیان و ارائه پیشنهادهای جهت بهبود این برنامه، بر اساس تجارب زیسته آنان انجام شده است.

مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر از رویکرد کیفی و استراتژی پدیدارشناسی از نوع کلایزی استفاده کرده است. میدان پژوهش شامل دانش‌جو معلمان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در دانشگاه فرهنگیان کردستان، پردیس بنت‌الهدی صدر سنندج در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ بود. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند انجام شد و ابزار جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته محقق ساخته بود. داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون مورد تحلیل قرار گرفتند.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌های پژوهش در سه بخش اصلی ارائه گردید: ۱. نقاط قوت کارورزی در این رشته، ۲. چالش‌های موجود که به سه دسته تقسیم شدند: نواقص در تخصص و پشتیبانی راهنمایان آموزشی (استاد راهنما و معلم راهنما)، چالش‌های محیطی، روانی و منابع این رشته و محدودیت‌های عملی و فرصت‌های آموزشی برای کارورزان، ۳. راهکارها برای بهبود کیفیت دروس کارورزی. دوره‌های کارورزی در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، به‌دلیل پیچیدگی‌های خاص دانش‌آموزان استثنایی و محیط‌های آموزشی آن‌ها، با چالش‌های عمیق و چندبعدی همراه است. این امر کارورزی در این رشته را با سایر رشته‌ها متمایز می‌کند؛ چراکه معلمان باید علاوه بر تسلط بر مهارت‌های تدریس عمومی، درک عمیقی از آسیب‌شناسی روانی، اصول بازتوانی و مداخلات رفتاری داشته باشند. همچنین، تعامل نزدیک و پایدار با دانش‌آموزان، نیازمند توانایی‌های تخصصی در مدیریت رفتارهای خاص و نیازهای عاطفی این کودکان است.

نتایج پژوهش بر اهمیت ارتقای دانش و مهارت‌های بالینی معلمان تأکید دارد. این ارتقا تنها از طریق تعامل مداوم با مراکز تخصصی و تیم‌های چندرشته‌ای از جمله گفتاردرمانگران، روان‌شناسان و کاردرمانگران امکان‌پذیر است. چالش‌های ساختاری همچون کمبود امکانات و زیرساخت‌های مناسب، عدم پیگیری منسجم و نبود معلمان متخصص، منجر به کاهش اثربخشی فرآیند کارورزی می‌شود. برای ارتقای کیفیت آموزش در این حوزه، ضروری است که دانشگاه‌ها و مدارس ویژه به‌طور یکپارچه عمل کرده و فرآیندهای ارزیابی و بازخورد به‌صورت مستمر بهبود یابد. این امر می‌تواند دانش‌جو معلمان را هم از نظر دانش نظری قوی سازد و هم توانایی عملی لازم برای مواجهه با چالش‌های این حوزه را در آنان تقویت نماید.

کلید واژه‌ها: تجارب زیسته، چالش، دانش‌جو معلمان، راهکاریابی، کارورزی، معلمان متخصص، نیازهای ویژه

۱. نویسنده مسئول: استادیار، گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

۲. دانشگاه فرهنگیان، سنندج، ایران

کارورزی، دوره‌ای تکمیلی (مدرسه محور) است که جایگزین آموزش آکادمیک (دانشگاه) می‌شود و دانشجو معلمان یاد می‌گیرند عملکردهای حرفه‌ای خود را در محیط واقعی اجرا کنند (رودریگز و همکاران^۱، ۲۰۲۲). برنامه کارورزی فرصت برقرار ساختن پیوند میان آموخته‌های نظری با محیط‌های واقعی آموزشی - تربیتی و عمق بخشیدن به تجربه‌های پیشین در جهت توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای و دستیابی به ظرفیت‌های کنش عملی در کلاس درس را فراهم می‌کند (حبیبی و همکاران، ۱۴۰۰). براون^۲ (۲۰۰۸)، مدرسه را موقعیتی می‌داند که دانشجو معلمان در این مکان، بین تئوری و عمل خود ارتباط ایجاد کرده، با دانش‌آموزان متفاوت آشنا شده، با راهنمایی معلم راهنما در ارائه محتوا از مهارت‌ها و روش‌های خاص در کلاس استفاده کرده و با راهنمایی معلم و استاد راهنما، بین دانش محتوایی و دانش عمل تربیتی تلفیق ایجاد می‌کنند.

بهترین راه کسب مهارت برای دانشجو در هر حرفه‌ای، به‌ویژه تدریس، از طریق تجربه شخصی است. از طریق دوره‌های کارورزی دانشجویان به‌صورت جدی درگیر تجربه تدریس می‌شوند. کارورزی به دانشجو معلم اجازه می‌دهد تا بیشتر مهارت‌ها، شایستگی‌ها و پیش‌آمادگی‌های موردنیاز برای یک معلم حرفه‌ای فکور را کسب کند، محیط آموزشی جدید خلق کند، دانش محتوا را سازماندهی نماید و به شیوه‌هایی تدریس کند که یادگیری دانش‌آموزان را ارتقا دهد (اوتارا و آلفرد^۳، ۲۰۱۴).

در این میان آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اصطلاح کودک استثنایی هم کودکانی را که اختلالات رشدی دارند و هم کودکانی را که توانایی‌های بسیار بالا دارند در بر می‌گیرد. کودک استثنایی کودکی است که از کودکان عادی یا متوسط، از چند لحاظ تفاوت دارد: ۱. توانایی‌های ذهنی، ۲. توانایی‌های حسی، ۳. توانایی‌های ارتباطی، ۴. رشد رفتاری و هیجانی، و ۵. ویژگی‌های جسمی. این تفاوت‌ها باید در حدی باشند که فعالیت‌های مدرسه نیاز به تغییر داشته باشند یا خدمات آموزشی ویژه ارائه شود تا کودک بتواند توانایی‌های منحصر به فرد خود را رشد دهد (گنجی، ۱۴۰۳). طبق تعریف سیف نراقی و نادری (۱۴۰۰)، دانش‌آموزان استثنایی، فقط به‌عده بسیار معدودی از دانش‌آموزان گفته می‌شود که تفاوت‌ها و انحرافات آنان (جسمی، ذهنی و رفتاری) از متوسط، از طریق مشاهده معلم و اطرافیان و نیز آزمون‌های مختلف ثابت شده است و روش تربیتی یا آموزش موردنیاز آنان با آنچه اکثریت دانش‌آموزان به آن احتیاج دارند، بسیار متفاوت است. برای فراهم آوردن شرایط آموزشی و پرورشی متناسب برای این دسته از دانش‌آموزان، به معلمان توانا و جو آموزشی ویژه‌ای در مدرسه‌ای با خدمات مخصوص نیاز داریم. یکی از جنبه‌های مهم در آموزش معلمان آموزش ویژه، شامل تجربیات میدانی است (کنت و جایلز^۴، ۲۰۱۶؛ ریچاردز^۵، ۲۰۱۰). در طول این تجربیات میدانی، معلمان پیش‌خدمت آموزش ویژه تحت راهنمایی یک حرفه‌ای مشغول به کار، مهارت‌های تدریس را به کار می‌گیرند تا به نیازهای تحصیلی، رفتاری و اجتماعی - عاطفی دانش‌آموزان دارای معلولیت پاسخ دهند. از آن جا که معلمان تازه‌کار آموزش ویژه به دلیل تقاضاهای مسئولیتی و نبود آموزش کافی برای رسیدگی به نیازهای خاص دانش‌آموزان دارای معلولیت، با نرخ نگران‌کننده‌ای از این حوزه خارج می‌شوند (اسمیت و همکاران^۶، ۲۰۱۰)، کیفیت برنامه درسی و آموزش‌های عملی کارورزی نقش مهمی در موفقیت آنها ایفا می‌کند.

این مهم است که بدانیم وجود آموزش ویژه به دلیل شکست در آموزش عادی نیست. معلمان کلاس درس و برنامه‌های آموزش عادی به‌درستی نمی‌توانند پاسخ‌گوی کامل نیازهای ویژه کودکان دارای شرایط استثنایی، بدون تغییرات اساسی در ساختار، برنامه و کارکنان معمول کلاس درس، باشند (کرک و همکاران^۷، ۲۰۱۵). در کتاب روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی بر اساس DSM-5 ذکر شده است مدارس با پنج تکلیف عمده مواجه هستند: ۱. یافتن کودک دارای نیازهای ویژه، ۲. شناسایی و مشخص کردن این نیازها در موارد فردی، ۳. سازمان‌دهی برنامه‌ریزی‌های ویژه برای برآوردن این نیازها، ۴. ثابت کردن اینکه برنامه‌ریزی‌های ویژه موثر هستند و ۵. تسهیل

1. Rodriguez et al.

2. Brown.

3. Outara, Alfred.

4. Kent & Giles.

5. Richards.

6. Smith et al.

7. Kirk et al.

انتقال مناسب به جامعه. برای اینکه یک معلم تازه کار آموزش ویژه موفقیت را تجربه کند، باید قادر باشد تا «نیازهای یادگیری دانش‌آموزان را برنامه‌ریزی، آموزش و ارزیابی کند.» (کنت و جایلز، ۲۰۱۶).

آماده‌سازی معلمان پیش‌خدمت آموزش ویژه شامل ایجاد درک از مبانی نظری روش‌های تدریس و همچنین کسب مهارت در به‌کارگیری این دانش و روش‌ها در محیط‌های آموزشی است. این آمادگی در برنامه‌های آموزش معلمان از طریق آموزش و راهنمایی در دوره‌های روش تدریس، تجربیات میدانی، کارآموزی و تدریس دانشجویی فراهم می‌شود. آموزش به فرآیند تجربی کسب دانش و مهارت در یک موضوع خاص اشاره دارد. مدرس به معلم پیش‌خدمت اطلاعات، نمونه‌ها و تجربیات تدریس مستقیم ارائه می‌دهد (آیوآزو و همکاران^۱، ۲۰۲۱).

در برنامه کارورزی دانشگاه فرهنگیان عوامل آموزشی شامل نیازسنجی، اهداف آموزشی، محتوا، زمان، مکان، راهبردهای آموزشی و ارزشیابی هستند که نقش بسیار مهمی در انتقال آموخته‌های دانشجوی معلمان به محیط آموزشی و همچنین تقویت حرفه‌ای آنها بر عهده دارند؛ بنابراین تبیین وضع موجود و مطلوب برنامه درسی کارورزی مستلزم آسیب‌شناسی عوامل آموزشی مؤثر در انتقال یادگیری دانشجوی معلمان در برنامه کارورزی است (فراهانی و همکاران، ۱۴۰۲). لزوم توجه به برنامه درسی در توانمندسازی دانشجوی معلمان به‌منظور تقویت دانش، مهارت، و نگرش از اهمیت بالایی برخوردار است. به همین دلیل، کیفیت برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان به‌عنوان مهم‌ترین عنصر در فرآیند تربیت معلمان، نقش تعیین‌کننده‌ای در کسب مجموعه‌ای از شایستگی‌ها و صلاحیت‌های نیروی انسانی موردنیاز آموزش و پرورش ایفا می‌کند (اکبری و همکاران، ۱۳۹۹).

درس کارورزی در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در دانشگاه فرهنگیان یکی از مهم‌ترین دروس این رشته محسوب می‌شود و نقشی کلیدی در تربیت معلمان متخصص برای این گروه از دانش‌آموزان ایفا می‌کند. مقالات مورد بررسی به اهمیت و چالش‌های این برنامه پرداخته و بر ضرورت توجه به برنامه درسی، تقویت دانش، مهارت‌ها و نگرش دانشجوی معلمان، و همچنین ارزیابی و بهبود کیفیت آن تأکید دارند. اهمیت این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که با شناخت و تحلیل مشکلات موجود، نه تنها از تکرار این چالش‌ها جلوگیری می‌شود، بلکه فرایندهای آموزشی بهبودیافته و کیفیت کارورزی ارتقا می‌یابد. با توجه به حساسیت تربیت معلمان برای دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، این پژوهش می‌تواند زمینه‌ساز ارتقای کیفیت آموزش در این حوزه و در نهایت بهبود زندگی این دانش‌آموزان شود. دغدغه اصلی ما در این تحقیق، رفع کاستی‌های موجود در درس کارورزی و افزایش اثربخشی آن در تربیت معلمان باصلاحیت و تخصص بالا است.

این پژوهش به سه پرسش اصلی پاسخ می‌دهد:

۱. چه قوت‌هایی در تجارب زیسته دانشجوی معلمان در ارتباط با دروس کارورزی رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه وجود دارد؟
۲. بر اساس تجارب زیسته دانشجوی معلمان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، چالش‌ها و مشکلات دروس کارورزی در این رشته را چگونه می‌توان تبیین نمود؟
۳. چه راهکارهایی برای کاهش یا مواجهه مؤثر با چالش‌های مطرح‌شده در دوره‌های کارورزی دانشجوی معلمان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه وجود دارد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تجربه حرفه‌ای به معنای «هر فعالیت آماده‌سازی معلمان در یک محیط واقعی مدرسه‌محور است که در آن، دوره‌های آموزشی با هم ترکیب شده و از معلمان پیش‌خدمت خواسته می‌شود که به‌طور مستقیم با دانش‌آموزان کار کنند» (ناگرو و دبتنکورت^۱، ۲۰۱۷). گان^۲ (۲۰۱۳) این برخورد میان معلمان پیش‌خدمت و تجربه حرفه‌ای را به‌عنوان «شوک واقعیت» توصیف می‌کند. این موضوع برای معلمان پیش‌خدمت آموزش ویژه (SEPT) حتی چالش‌برانگیزتر است، زیرا آنها باید با چالش‌های مختلفی که دانش‌آموزان دارای معلولیت مطرح می‌کنند، مقابله کنند. معلمان پیش‌خدمت آموزش ویژه باید روش‌ها و مداخلات آموزشی تطبیقی را به‌کار ببرند و روابط شخصی با دانش‌آموزانی که نیازهای پیچیده دارند، برقرار کنند. علاوه بر این، همکاری با تیم‌های چندرشته‌ای از جمله وظایف آنهاست (ارگول و همکاران^۳، ۲۰۱۳؛ فورلین و چمبرز^۴، ۲۰۱۷؛ یانگ^۵، ۲۰۱۸). بنابراین، برخورد معلمان پیش‌خدمت آموزش ویژه با تجربه حرفه‌ای، مجموعه‌ای از نیازها را به‌وجود می‌آورد که ممکن است با نیازهای معلمان پیش‌خدمت عمومی متفاوت باشد. درک و توجه به این نیازها در برنامه‌های آموزش معلمان، می‌تواند به بهبود کیفیت و اثرگذاری تجربه حرفه‌ای کمک کند.

جمهوری متحد تانزانیا^۶ (URT) در پژوهشی تحت عنوان «چالش‌های معلمان در ارائه آموزش باکیفیت به کودکان با ناتوانی‌های رشدی» که در سال ۲۰۰۵ منتشر شده است، بیان کرده‌اند که چالش‌های معلمان در آموزش این کودکان شامل مشکلاتی است که هنگام تدریس با آنها مواجه می‌شوند. همچنین، نحوه غلبه بر این چالش‌ها نیز مورد بررسی قرار گرفته است. در کشورهای کمتر توسعه‌یافته مانند تانزانیا، مدارس ابتدایی با کمبود معلم و نبود معلمان آموزش‌دیده در زمینه نیازهای ویژه مواجه هستند که این عوامل تأثیر منفی بر کیفیت آموزش به کودکان با ناتوانی‌های رشدی دارد. در ادامه این پژوهش‌ها، رابی و غزالی^۷ (۲۰۱۸) در پژوهشی تحت عنوان «آمادگی معلمان پیش‌خدمت برای آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه از طریق دوره آموزش فراگیر» بیان کردند که آموزش معلمان برای تدریس به دانش‌آموزان با نیازهای ویژه باید شامل شناخت دقیق از ویژگی‌های دانش‌آموزان، نیازهای خاص آنها، روش‌های مؤثر آموزش و اهمیت آموزش فراگیر باشد. علاوه بر این، معلمان باید به اطلاعات و دانشی که در طول سال‌ها کسب کرده‌اند، ایمان داشته و توانایی خود را برای آموزش به این دانش‌آموزان باور داشته باشند.

نامداری و مولائی (۱۳۹۵) به پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی برنامه کارورزی از دیدگاه استادان راهنما» توجه کردند. نتایج نشان دهنده آن بود که نبود امکانات و زیرساخت‌ها، حجم زیاد کار، کمبود زمان و نبود منابع اطلاعاتی مشکلاتی را در اجرا ایجاد کرده است. در همین راستا، ملکی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «ارزیابی برنامه کارورزی دانشگاه فرهنگیان از منظر تجارب جهانی» به بررسی این برنامه پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که در طراحی و برنامه‌ریزی، اهداف و انتظارات، محتوا، تدوین وظایف معلمان راهنما، عنصر زمان و ارزشیابی در برنامه درسی کارورزی دانشگاه فرهنگیان، برخی اصول کلی مرتبط با کارورزی تأملی در نظر گرفته نشده است. در ادامه این پژوهش‌ها، خروشی و همکاران (۱۳۹۹) به پژوهشی با عنوان «بررسی مسائل و مشکلات درس کارورزی از نظر مدرسان دانشگاه فرهنگیان» توجه کردند. یافته‌ها نشان‌دهنده آن بود که بیشترین مشکلات برنامه کارورزی در مؤلفه اهداف، راهبردهای یاددهی و یادگیری، محتوا و ارزشیابی است. پیش‌تر، جمشیدی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «واکاوی ادراک دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان تهران از درس کارورزی»، به بررسی این موضوع پرداختند. نتایج نشان داد که کارورزی، با مشارکت و تعامل فعال بین مدارس و دانشگاه، همکاری اساتید و معلمان راهنما، فعالیت دانشجو معلمان در مدرسه و کلاس درس، افزایش زمان حضور در کلاس درس، و گذراندن پیش‌نیازها و واحدهای درسی موردنیاز قبل از دوره کارورزی، به‌تدریج دانش موضوعی، دانش عملی تربیتی و دانش عملی تربیتی موضوعی دانشجو معلمان را با بهره‌گیری از دانشگاه و مدرسه افزایش می‌دهد. همچنین، حجازی (۱۴۰۱) در تحقیقی با عنوان «شناسایی اهداف و فعالیت‌های مطلوب در برنامه درسی کارورزی» نشان داد، در حیطه اهداف کارورزی، مرتبط کردن مباحث نظری دانشگاهی با فضای کار، ارتقای مهارت‌های تخصصی و شایستگی‌های معلمی و در حیطه فعالیت‌های یادگیری، فراگرفتن چگونگی عملیاتی کردن دانش نظری مربوط به رشته در فعالیت‌های یاددهی و یادگیری کلاس درس اولویت بیشتری داشت. در نهایت، فراهانی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی تحت عنوان «آسیب‌شناسی عوامل آموزشی مؤثر بر انتقال یادگیری دانشجویان در برنامه کارورزی دانشگاه

1. Nagro & de Bettencourt

2. Gan

3. Ergul et al.

4. Forlin & Chambers.

5. Young.

6. United Republic of Tanzania (URT).

7. Rabi, N., & Ghazali, N.

فرهنگیان»، به نتایجی دست یافته‌اند که نشان می‌دهد برای بهبود کیفیت درس کارورزی، ضروری است هدف‌های برنامه درسی با دقت بیشتری تدوین شود و به نیازهای شغلی و علایق دانشجویان توجه گردد. همچنین، به روزرسانی و تهیه مواد درسی متناسب با این نیازها، فراهم کردن فرصت‌های تجربی در انواع مختلف مدارس، و تنظیم زمان‌بندی مناسب برای درس‌های کارورزی از اهمیت بالایی برخوردار است. علاوه بر این، ارزیابی دانشجویان باید به صورت مستمر و با استفاده از روش‌های متنوع صورت گیرد تا انتقال یادگیری به بهترین شکل ممکن انجام شود. آریایی‌پناه و احمدزاده (۱۴۰۲) در پژوهشی تحت عنوان «نقش کارورزی در رشد حرفه‌ای معلمان دانش‌آموزان با نیازهای ویژه» به این نکته اشاره کرده‌اند که معلمان دانش‌آموزان استثنایی پس از ورود به مدارس و کلاس‌های ویژه، با کودکانی مواجه خواهند شد که هر کدام شرایط و نیازهای خاص خود را دارند. از آنجا که کودکان نیازمند آموزش فردی هستند، معلمان نمی‌توانند مانند کلاس‌های عادی عمل کنند و با همه به یک روش تدریس کنند. ویژگی‌ها و توانمندی‌های خاص این کودکان معلمان را وادار می‌سازد تا برای هر دانش‌آموز شیوه‌ای ویژه و مناسب طراحی کنند. به همین دلیل، یک معلم استثنایی باید فردی متخصص و ماهر باشد تا بتواند شرایط خاص پیش‌رو را به خوبی مدیریت کند. در این راستا، گذراندن دوره کارورزی در محیط واقعی، آشنایی با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، مشاهده فرآیند آموزش در کلاس و نحوه ارتباط با آنها، تجربه‌ای بسیار مفید و مؤثر برای دانشجو معلمان فراهم می‌آورد و مهارت‌های لازم برای شغل معلمی را به آنها منتقل می‌کند. بنابراین، کارورزی نقش مهم و مؤثری در رشد و پیشرفت حرفه‌ای دانشجو معلمان در حوزه آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه ایفا می‌کند.

مقالات مذکور به بررسی اهمیت و چالش‌های برنامه کارورزی در تربیت معلمان پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها بر لزوم توجه به برنامه درسی، تقویت دانش، مهارت، و نگرش دانشجو معلمان، و همچنین ارزیابی و بهبود کیفیت این برنامه‌ها تأکید دارند. در این مقاله، قصد داریم به آسیب‌شناسی کارورزی در رشته آموزش نیازهای ویژه بپردازیم. هدف ما، شناسایی چالش‌های خاص این رشته و ارائه راهکارهای تخصصی برای بهبود فرآیند کارورزی در این حوزه است.

روش‌شناسی پژوهش

به اقتضای هدف و سؤالات پژوهش، از پارادایم انتقادی، رویکرد کیفی و روش پژوهش پدیدارشناسی تفسیری از نوع کولایزی^۱ بهره برده شد. پژوهش پدیدارشناختی، به عنوان شکلی از پژوهش تفسیری، کانون توجه خود را بر ادراک بشر معطوف می‌سازد و می‌تواند به نحو استعاره‌ای^۲ به منزله فرایندی دیداری^۳، حتی آنگاه که ادراک مشتمل بر حواس دیگر باشد، معرفی شود (ویلیس، ۱۳۸۸: ۲۲۹-۲۲۸، ترجمه شعبانی ورکی). گام‌های پدیدارشناسی کولایزی، هفت مرحله هستند: توصیف سوژه‌ها، ارجاع به روایت‌ها، توضیح معنای عبارات مهم، در قالب تم درآوردن معانی فرمول‌بندی شده، ترکیب نتایج در قالب توصیف مفصل، توصیف کامل پدیده مورد بررسی و معتبرسازی سوژه‌ها. (محمدپور، ۱۳۹۲: ۲۸۰). میدان پژوهش شامل دانشجو معلمان ترم‌های آخر پردیس بنت‌الهدی صدر سنندج، یعنی ورودی سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ بود. انتخاب دانشجو معلمان از طریق نمونه‌گیری هدفمند معیار محور بود. ملاک انتخاب آنها، «گذراندن حداقل سه درس از دروس چهارگانه کارورزی»، «دانشجوی آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه بودن» و «تمایل به مشارکت در کار پژوهشی فعلی» بود. معیار ورود به پژوهش، تمایل به مشارکت در مصاحبه بود. آنها از منظر اخلاق حرفه‌ای پژوهش کاملاً در جریان هدف پژوهش قرار گرفتند و به آنها اعلام شد که هر وقت بخواهند می‌توانند از ادامه کار خارج شده و بعد از اتمام کار نیز، مصاحبه پیاده شده خود را ملاحظه کرده و هر تغییری که لازم باشد، در آن انجام دهند. به منظور گردآوری داده‌ها، از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته محقق ساخته استفاده شد. هدف از استفاده از این نوع مصاحبه، دریافت داده‌های عمیق و کیفی از تجربیات زیسته دانشجو معلمان بود. مصاحبه‌ها تا زمان اشباع نظری ادامه یافتند؛ لذا فرمت داده‌ها، صوت پیاده شده و متن شده بود. در مجموع، با ۱۶ دانشجو معلم در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه مصاحبه شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از کدگذاری باز آغاز شد و پس از استخراج مفاهیم اولیه، به منظور طبقه‌بندی و سازماندهی دقیق‌تر، کدگذاری محوری به کار گرفته شد. تکنیک تحلیل داده‌ها، تحلیل محتوای توصیفی پنهان بود. سرانجام، به منظور تضمین انسجام و پایایی پژوهش، با ۲ نفر از اساتید متخصص در حوزه کارورزی و رشته آموزش نیازهای ویژه در دانشگاه فرهنگیان استان کردستان، داده‌ها به دقت بازنگری شدند. برای اطمینان از صحت و اعتبار یافته‌ها، مراحل مختلف پژوهش چندین بار

1. Collaise Phenomenology.

2. Metaphorically.

3. Visual Process.

مورد بازنگری دقیق قرار گرفت و تمامی مراحل، تحت نظارت مستمر یک نفر از اساتید مجرب این حوزه انجام شد. همچنین، به منظور تأیید نهایی، نتایج به ۵ نفر از متخصصین این حوزه ارسال و نظرات آن‌ها جهت اعتبارسنجی و اطمینان از پایایی نتایج دریافت شد.

جدول شماره ۱- مشخصات دانشجوی معلمان شرکت کننده در مصاحبه

کد	سن	سال ورودی	رشته
۱	۲۱	۱۳۹۹	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۲	۲۳	۱۳۹۹	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۳	۲۲	۱۳۹۹	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۴	۲۳	۱۳۹۹	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۵	۲۳	۱۳۹۹	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۶	۲۴	۱۳۹۹	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۷	۲۲	۱۳۹۹	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۸	۲۳	۱۳۹۹	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۹	۲۵	۱۴۰۰	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۱۰	۲۲	۱۴۰۰	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۱۱	۲۷	۱۴۰۰	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۱۲	۲۲	۱۴۰۰	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۱۳	۲۲	۱۴۰۰	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۱۴	۲۲	۱۴۰۰	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۱۵	۲۳	۱۴۰۰	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
۱۶	۲۱	۱۴۰۰	آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه

یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش در سه بخش ارائه شده‌اند. بخش اول به نقاط قوت کارورزی در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه می‌پردازد. در بخش دوم چالش‌های مرتبط با این حوزه بررسی شده و در نهایت، بخش سوم راهکارهای پیشنهادی برای بهبود شرایط کارورزی را مورد توجه قرار می‌دهد. تمامی این یافته‌ها بر اساس تجارب زیسته و پیشنهادها دانشجویان این رشته گردآوری شده‌اند.

۱- نقاط قوت دروس کارورزی در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه

دانشجویان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، کارورزی را به‌عنوان یکی از مؤثرترین جنبه‌های دوره تحصیلی خود ارزیابی کرده‌اند. این دوره نه تنها به بهبود مهارت‌های تدریس کمک کرده، بلکه در ارتقای توانایی‌های حرفه‌ای و افزایش درک عمیق‌تر از نیازهای چندبعدی و خاص دانش‌آموزان نیز تأثیرگذار بوده است. در ادامه، به بررسی برجسته‌ترین نقاط قوت کارورزی از دیدگاه دانشجویان می‌پردازیم.

۱-۱. تثبیت و عینیت‌بخشی به مباحث تئوری آموخته شده در کلاس: کارورزی به دانشجویان این امکان را می‌دهد که مفاهیم تئوری آموخته شده در دانشگاه را به صورت عملی تجربه کنند. یادگیری در این مرحله دیگر محدود به محتوای درسی نیست و دانشجویان با به کارگیری آموخته‌های خود در محیط مدرسه، به عینیت‌بخشی این مباحث می‌پردازند. این تجربه، آن‌ها را در مواجهه با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه آماده‌تر می‌کند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۱ می‌گوید: «می‌توان گفت بخش عمده یادگیری، به‌ویژه در حوزه آموزش کودکان با نیازهای ویژه، در دوره‌های عملی مانند کارورزی رخ می‌دهد. در طول این دوره، تجربه‌های زیادی کسب کردیم و مباحث تئوری که در کلاس‌های دانشگاهی آموخته بودیم تثبیت و در عمل عینی شد. پیش از حضور در مدرسه، بسیاری از موضوعات را فقط از نظر تئوری می‌شناختیم؛ مثلاً درباره کودکان مبتلا به بیش‌فعالی، اوتیسم، ناشنوایی یا نابینایی فقط اطلاعات محدودی داشتیم،

اما با مشاهده و تعامل مستقیم، به درک عمیق تری از ویژگی‌های منحصر به فرد آن‌ها دست یافتیم». (موارد مشابه: ۵، ۹، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶).

۱-۲. شناخت و درک بهتر از کار در حوزه نیازهای ویژه: جلسات کارورزی این فرصت را برای دانشجو فراهم می‌کند تا به طور مستقیم در محیط کاری آینده‌اش قرار گیرد و به درک واضح‌تر از وظایف خود در این زمینه دست یابد. تجربه تعامل با کودکان دارای ناتوانی‌های جسمی، ذهنی یا اختلالات رشدی به شناخت بهتر از نقش‌ها و مسئولیت‌های مربیان در این حوزه منجر می‌شود. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۲ می‌گوید: «جلسات کارورزی برای من جذابیت فراوانی داشت. در مدرسه با بچه‌هایی که مشکلات مختلفی داشتند آشنا شدیم؛ دیدن آن‌ها از نزدیک باعث شد درک بهتری از رشته و شغلم پیدا بکنم». (موارد مشابه: ۳، ۱۰، ۱۱، ۱۲).

۱-۳. اهمیت بالای درس کارورزی در آموزش ویژه نسبت به دیگر رشته‌ها: در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد این دانش‌آموزان، حضور در مدارس و مراکز آموزشی مانند مدارس ویژه، مرکز آموزش و توانبخشی و مرکز مشاوره و حمایت اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. این موضوع ضرورت برگزاری جلسات کارورزی را در این رشته نسبت به سایر رشته‌ها تقویت می‌کند. در همین خصوص، مصاحبه شونده شماره ۳ معتقد است که: «به نظرم حضور در کارورزی برای رشته ما از همه رشته‌ها مفیدتر است؛ چون ما قبل از آن هیچ وقت تجربه حضور در کلاس دانش‌آموزان با نیازهای ویژه را نداشته‌ایم. من از وجود چنین دوره‌ای واقعا خوشحالم و برایم از تمام دروس دانشگاه ارزشمندتر است». (موارد مشابه: ۴، ۵، ۶).

۱-۴. شناخت طیف‌های مختلف دانش‌آموزان با نیازهای ویژه: حضور در کلاس‌های درس و مدارس ویژه به دانشجویان این امکان را می‌دهد تا با انواع گروه‌های دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه آشنا شوند و ویژگی‌های جسمی، ذهنی، زبانی و اجتماعی آن‌ها را شناسایی کنند. این شناخت شامل طیف‌های مختلفی مانند کودکان مبتلا به اختلالات یادگیری، کودکان دارای اوتیسم، کودکان با ناتوانی‌های جسمی و کودکان با اختلالات زبانی می‌شود. این دانش به دانشجویان کمک می‌کند تا بر اساس وضعیت هر دانش‌آموز، برنامه‌ها و اقدامات آموزشی مناسب را طراحی و اجرا کنند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۶ می‌گوید: «اوایل کارورزی احساس می‌کردم که چیز خاصی نیست اما کم کم با دانش‌آموزان و تفاوت‌هایشان آشنا شدم. این چالش در کارورزی ۱ برایمان عادی شد و با لزوم آموزش انفرادی آشنا شدیم. کودک استثنایی زمان آموزش بیشتری را می‌طلبد، نیازهای خاص دارد و تعداد دانش‌آموزان در یک کلاس باید کم باشد تا بتوان به همه آنان رسیدگی کنیم. ما در این مدت فهمیدیم تمرین و تکرار مطالب در آموزش این دانش‌آموزان امری طبیعی است. روش‌های مختلف را باید متناسب با ظرفیت هر کودک بکار ببریم». (موارد مشابه: ۷، ۶، ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۶).

۱-۵. ارتباط مستقیم با معلمان: در طی دوره‌های کارورزی، دانشجویان با معلمان متخصص در حوزه آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه ارتباط برقرار می‌کنند و از آن‌ها روش‌های تدریس، مدیریت کلاس و استراتژی‌های آموزشی مناسب برای گروه‌های مختلف را می‌آموزند. این تعاملات شامل مشاهده رفتارهای معلمان در استفاده از روش‌های تدریس انفرادی، روش‌های حسی و مدل‌های آموزشی چون TEACCH است. در همین مورد، مصاحبه شونده شماره ۶ می‌گوید: «نقطه قوتش این بود که با دانش‌آموزان زیادی از هر طیف استثنایی آشنا می‌شویم و رفتار و آموزش هر معلم را در کارورزی‌ها مشاهده می‌کنیم و می‌بینیم هر معلم چقدر توانایی دارد که آموزش دهد. رفتار بعضی از معلم‌ها باعث شد ما بازنگری در رفتار خودمان انجام بدهیم». (موارد مشابه: ۷، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۵، ۱۶).

۱-۶. کسب تجربه و مهارت‌های ارتباطی در فرایند کارورزی: در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، به دلیل شرایط خاص این دانش‌آموزان، ارتباط با والدین و همکاری دو طرفه از اهمیت بیشتری نسبت به آموزش عادی برخوردار است. دانشجویان در محیط کارورزی فرصت دارند تا در موقعیت‌های واقعی با دانش‌آموزان، همکاران و والدین ارتباط برقرار کنند و رفتارهای مناسب را در این زمینه تمرین کنند. این تجربیات به آن‌ها کمک می‌کند تا مهارت‌های ارتباطی خود را تقویت کرده و درک بهتری از نیازهای خاص دانش‌آموزان و خانواده‌های آن‌ها پیدا کنند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۱۱ می‌گوید: «کارورزی فرصت بسیار مناسبی است تا دانشجویان خود را محک بزنند و درس‌هایی را که خواندند در موقعیت‌هایی که در مدرسه پیش می‌آید پیاده‌سازی کنند. مواردی چون ارتباط با همکاران ارتباط با مدیر مدرسه ارتباط با دانش‌آموزان و حتی ارتباط با والدین می‌تواند به پخته‌تر شدن دانشجویان و رفتار آنها و محتاط عمل کردن آنها کمک کند». (موارد مشابه: ۱۲، ۱۶).

۷-۱. **یادگیری روش‌های اختصاصی فرد محور:** آنچه رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه را از سایر رشته‌ها متمایز می‌کند، شخصی‌سازی فرآیند یاددهی-یادگیری است که بر اساس ویژگی‌ها، توانایی‌ها و ناتوانی‌های خاص هر دانش‌آموز انجام می‌شود. به عنوان مثال: برای کودکان اوتیسم از روش PECS (سیستم ارتباط تصویری) و تحلیل رفتار کاربردی (ABA) استفاده می‌شود، برای کودکان ناشنوا می‌توان از زبان اشاره و روش‌های شنیداری-کلامی بهره برد و برای کودکان با اختلالات حرکتی، روش‌های تدریس مبتنی بر بازی و تکنیک‌های حرکتی اصلاحی مؤثر است. دانشجو در طی جلسات کارورزی با اهمیت این موضوع آشنا می‌شود و می‌تواند مهارت‌های لازم برای تدریس متناسب با نیازهای فردی را تقویت و توسعه دهد. در همین خصوص، مصاحبه شونده شماره ۴ می‌گوید: «جلسات کارورزی اینگونه مهارت‌های تخصصی را گسترش داد که کودکان استثنایی مثل کودکان عادی نیستند که یک نوع تدریس برای همه در نظر بگیریم. هر کودک تدریس و رفتار مخصوص به خود می‌خواهد و هیچ وقت نمی‌توان یک روش برای همه در نظر گرفت. معلم باید در همه زمینه‌ها و درس‌ها خلاقیت به خرج دهد». (موارد مشابه: ۱۱، ۱۲، ۱۵).

۸-۱. **برگزاری جلسات توجیهی کارورزی توسط استاد راهنما:** در ابتدای هر دوره کارورزی، استاد راهنما یک یا چند جلسه توجیهی برای دانشجویان برگزار می‌کند تا آنان را با اهداف کارورزی، روند فعالیت‌ها، نحوه نگارش گزارش‌ها و سایر جزئیات آشنا کند. علاوه بر این، استادان در این جلسات احتیاط‌های ارتباطی با کودکان با نیازهای ویژه را نیز گوشزد می‌کردند. به عنوان مثال، احترام به حریم شخصی، اجتناب از برچسب‌زنی و حفظ صبر و خویشتن‌داری در برخورد با رفتارهای چالش‌برانگیز از جمله موارد مهمی بود که بر آن‌ها تأکید می‌شد. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۱ می‌گوید: «قبل از شروع هر ترم کارورزی یک جلسه توجیهی با استاد داشتیم که اهداف هر کارورزی را برای ما بیان میکرد و همچنین درباره جلسات کارورزی گذشته و آینده صحبت می‌کردیم. این جلسات با دریافت تجربیات دیگران همراه و مفید بود». (موارد مشابه: ۱۶).

۹-۱. **دریافت حمایت و راهنمایی از طرف معلم راهنما:** وقتی معلم راهنما وظیفه خود را به درستی انجام دهد، دانشجو تصویر روشنی از شغل آینده خود به دست می‌آورد. معلم راهنما با آموزش مدیریت کلاس، روش‌های تدریس و حل مسائل چالش‌برانگیز، به دانشجو کمک می‌کند تا مهارت‌های لازم را کسب کند. همچنین، او نقش کلیدی در کنار آمدن دانشجو با سختی‌های کار در حوزه استثنایی دارد و به دانشجو کمک می‌کند تا فرسودگی شغلی را تجربه نکند و با صبر و انگیزه در این مسیر ادامه دهد. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۱۰ می‌گوید: «من دو ترم کارورزی با معلم راهنما رابطه بسیار خوبی داشتم و او در مورد روش‌هایی که خودش به کار میگرفت همیشه برایم توضیح و شرح می‌داد. به سوالاتم پاسخ می‌داد و همیشه من را برای آموزش به این کودکان تشویق می‌کرد که بسیار ارزشمند بود و به من انگیزه داد». (موارد مشابه: ۱۲، ۱۳).

۱۰-۱. **کاهش استرس و ترس از حضور در مدرسه:** هر تجربه جدیدی در ابتدا ممکن است با ترس و اضطراب همراه باشد. حضور دانشجویان در مدارس تحت عنوان کارورز، آنان را رفته رفته با این محیط آشنا می‌کند که در نهایت، این ترس بسیار کاهش می‌یابد و نگرشی مثبت نسبت به شغل خود پیدا می‌کنند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۵ می‌گوید: «اگر جلسات کارورزی نبود من هیچگونه آمادگی برای ورود به کلاس نداشتم و واقعا می‌ترسیدم از عهده آن برآیم. ترس ما به این دلیل است که ما در دوران تحصیل خود در مدرسه استثنایی نبوده ایم و این محیط برایمان کمی ناآشنا و مبهم است و نیاز به روشن سازی دارد». (موارد مشابه: ۱۰).

۲- چالش‌های موجود در کارورزی مدارس نیازهای ویژه

در این بخش، چالش‌های موجود در کارورزی به‌طور کلی ارائه شده‌اند، چرا که احتمال دارد موارد بیشتری نیز وجود داشته باشد که در این پژوهش به آن‌ها اشاره نشده است. این چالش‌ها در سه دسته اصلی تقسیم‌بندی شده‌اند: نواقص در تخصص و پشتیبانی راهنمایان آموزشی، چالش‌های محیطی، روانی و منابع در آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، و محدودیت‌های عملی و فرصت‌های آموزشی برای کارورزان.

۲-۱. نواقص در تخصص و پشتیبانی راهنمایان آموزشی (استاد و معلم راهنما)

یکی از چالش‌های مهم که دانشجویان به آن اشاره کرده‌اند، نواقص موجود در تخصص و پشتیبانی راهنمایان آموزشی، شامل استادان و معلمان راهنما، است. این نواقص می‌تواند در ارائه راهنمایی‌های لازم و حمایت‌های موردنیاز دانشجویان در طول دوره کارورزی تأثیر منفی داشته باشد و به طور مستقیم بر کیفیت تجربه عملی آن‌ها اثر بگذارد.

۲-۱-۱. نبود استاد راهنمای متخصص: نبود استاد راهنمای متخصص یکی از چالش‌های اساسی در رشته آموزش نیازهای ویژه است. به دلیل تعامل با دانش‌آموزان استثنایی، دانشجویان نیاز به تخصص و راهنمایی بیشتری دارند. این حق دانشجویان است که مشکلات خود را با استادی که در این رشته تخصص دارد در میان بگذارند و راهنمایی کامل دریافت کنند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۳ می‌گوید: «یک مسئله دیگر هم این است که استاد راهنمای کارورزی هم رشته ما نیست و به طور کامل از شرایط رشته ما خبر ندارد». (موارد مشابه: ۱۵، ۱۶).

۲-۱-۲. عدم پیگیری جدی کار دانشجویان توسط استاد راهنما: استاد راهنما علاوه بر متخصص بودن در حوزه مورد نظر، باید پیگیری حضور منظم کارورزان در مدرسه بوده و بر عملکرد آنان نظارت کافی داشته باشد. ایجاد و ثبات انگیزه در کار با دانش‌آموزان با شرایط خاص دشوار است؛ استاد راهنما با نظارت خود می‌تواند در این امر موثر باشد. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۳ می‌گوید: «من در مورد خود دانش‌آموزان هیچ مشکلی نداشتم و از کار کردن و کمک به معلم لذت می‌بردم. بیشترین چالشم در مورد رفت و آمد به مدرسه و پیگیری‌های استاد راهنما بود به طوری که بعضی اوقات شاهد این بودم که کارورزی به مدرسه نمی‌آمد، اما معاون برایش حضور می‌زد و استاد راهنما هم با وجود اطلاع از این موضوع، هیچ گونه واکنشی نشان نمی‌داد. در آخر ترم هم نمره همه تقریباً برابر می‌شد. این مسئله مقداری من را بی‌انگیزه می‌کرد». (موارد مشابه: ۱۵، ۱۶).

۲-۱-۳. نبود معلم متخصص در رشته آموزش ویژه: در مدارس ویژه، شاهد حضور معلمان غیرمتخصص و غیر رشته در کلاس‌های درس می‌باشیم. این معلمان ممکن است از ویژگی‌های یادگیری و رشدی دانش‌آموز خود شناخت کافی نداشته باشند و نتوانند آموزش را متناسب با این ویژگی‌ها ارائه دهند. همین موضوع موجب می‌شود برخی از معلمان انتظار شکست زیادی از این کودکان داشته باشند و توانایی‌هایشان را دست کم بگیرند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۵ می‌گوید: «چالش دیگر وجود معلمان عادی در مدارس ویژه است، به طوری که از هر ده معلم شاید یکی از آن‌ها فارغ التحصیل از این رشته باشد. و همین مسئله برمی‌گردد به کمبود معلم که شرایط کلاس‌ها را بسیار سخت کرده». (موارد مشابه: ۶، ۱۳، ۱۵).

۲-۱-۴. ناکارآمد بودن روش‌های تدریس در مدارس: یکی از شکایت‌های رایج دانشجویان از تجارب خود در جلسات کارورزی، بی نتیجه بودن روش‌هایی است که معلمان در آموزش به کار می‌برند. آموزش ویژه باید چیزی متفاوت از آنچه باشد که در کلاس‌های درس عادی می‌گذرد. بنابراین این موضوع که چه روش‌هایی باعث یادگیری بهتر دانش‌آموزان با نیازهای ویژه می‌شود، در اکثر موارد مبهم باقی مانده است. در همین خصوص، مصاحبه شونده شماره ۱۰ می‌گوید: «در اوایل نمی‌دانستم که برای آموزش دانش‌آموزان از چه روش‌هایی باید استفاده کنم تا نتیجه بگیرم و اکثر روش‌هایی که معلمان مدرسه به کار می‌گرفتند کمترین نتیجه را به دست آورده بود». (موارد مشابه: ۱۱).

۲-۱-۵. انگیزه پایین معلمان در آموزش نیازهای ویژه: معلمان مدارس ویژه، اغلب انتظارات خود از دانش‌آموزان را بسیار پایین می‌آورند و کار خود را جدی نمی‌گیرند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۱۱ می‌گوید: «در طول دوره کارورزی رفتارهای نامناسب معلمان را شناسایی می‌کردم. برای نمونه معلمی که برای یکی از دانش‌آموزان که مشکل کند نویسی داشت املا می‌نوشت و زیاد سعی در حل مشکل دانش‌آموز نداشت». (موارد مشابه: ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶).

۲-۱-۶. عدم آشنایی کافی معلمان راهنما با دروس کارورزی: وقتی معلمان راهنما با دروس و محتوای کارورزی آشنایی کامل ندارند، این امر می‌تواند به شکل جدی کیفیت یادگیری کارورز را تحت تأثیر قرار دهد. کارورزی در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه نیازمند تعامل موثر میان دانشجو و معلم راهنماست تا کارورز بتواند محتوای تئوریک را به تجربه عملی تبدیل کند. در این خصوص،

مصاحبه شونده شماره ۱۲ چالش‌های موجود را اینگونه بیان می‌کند: «انگیزه پایین معلمان به دلیل یادگیری کند دانش‌آموزان، نبود فضای کافی برای کارورزان، عدم آگاهی از اهداف درس کارورزی و انتظارات خارج از وظایف دانشجو». (موارد مشابه: ۱۶).

۱-۲-۷. محدودیت در میزان همکاری معلمان راهنما در فرایند کارورزی: تجارب دانشجویان از دوره‌های کارورزی، طیفی از میزان همکاری معلمان راهنما با دانشجویان را نشان می‌دهد. برخی از معلمان از اهمیت و اهداف درس کارورزی در زمینه آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه آگاه هستند و تلاش می‌کنند دانشجویان را در شناخت نیازهای خاص این دانش‌آموزان یاری دهند. اما برخی دیگر، تنها تصویری اشتباه از آن دارند؛ دانشجو در این شرایط یا یک مشاهده کننده صرف خواهد بود و یا درگیر انتظارات خارج از اهداف کارورزی از جانب معلم راهنما خواهد شد. در همین خصوص، مصاحبه شونده شماره ۲ می‌گوید: «بعضی از معلم‌ها با دانشجویان زیاد همکاری نمی‌کردند. اما بعضی از آن‌ها روی این موضوع حساس بودند، واقعا به دانشجو کمک می‌کردند، سعی می‌کردند دانشجو را با تدریس در کلاس درگیر کنند و با او همکاری می‌کردند». (موارد مشابه: ۳، ۶، ۱۶).

۱-۲-۸. تأکید زیاد بر گزارش‌نویسی: نگارش گزارش‌های کارورزی و ثبت تجارب دانشجو از حضور در مدرسه به منظور اطلاع‌رسانی به استاد راهنما اهمیت دارد. اما اگر تأکید بر نگارش این گزارش‌ها از حد معمول فراتر رود، ممکن است دانشجو در فعالیت‌های عملی و تعامل با دانش‌آموزان دلسرد و کم‌توجه شود. در آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، تجارب عملی و پیگیری فعالیت‌های عملی دانشجو به ویژه اهمیت بیشتری دارد. آموزش مهارت‌های جدید، مانند زبان اشاره برای ارتباط با ناشنواها یا آشنایی با محتوای کتاب‌های درسی مناسب، باید در اولویت قرار گیرد. تمرکز صرف بر روی گزارش‌نویسی می‌تواند مانع از یادگیری عمیق و کاربردی در این حوزه شود. مصاحبه شونده شماره ۱۲ چالش‌های موجود را اینگونه بیان می‌کند: «تأکید بیش از حد بر گزارش‌نویسی به جای تأکید بر کار عملی در مدرسه توسط استاد، آشنا نبودن با فرایندهای جدید کتب درسی، تعداد کم روزهای کارورزی و عدم تخصص کافی معلم و استاد راهنما نسبت به رشته و وظایف ما».

۲-۲. چالش‌های محیطی، روانی و منابع در آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه

چالش‌های محیطی، روانی و کمبود منابع در آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، از موانعی است که دانشجویان به آن اشاره کرده‌اند. این چالش‌ها شامل عواملی مانند عدم تناسب فضاهای آموزشی با نیازهای کودکان، فشارهای روانی ناشی از تعامل با دانش‌آموزان با نیازهای خاص، و کمبود تجهیزات و منابع آموزشی می‌شود. این محدودیت‌ها می‌تواند اثربخشی کارورزی را برای دانشجویان دشوارتر کند.

۱-۲-۲-۱. دشواری ارتباط با دانش‌آموزان و کنترل آن‌ها: تفاوت‌های دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه با دانش‌آموزان عادی ممکن است در ابتدا برقراری ارتباط با آن‌ها را چالش‌برانگیز جلوه دهد. دانشجو نیازمند زمان است تا به شناخت کامل‌تری از این دانش‌آموزان برسد. این ارتباط به تدریج تقویت می‌شود و به دانشجو امکان می‌دهد رفتارهای دانش‌آموزان را به شکل موثرتری مدیریت کند. در این کودکان معمولاً وابستگی‌های عاطفی قوی‌تری مشاهده می‌شود. یا برای مثال، در دانش‌آموزان طیف اتیسم، که نوعی اختلال عصبی-رشدی است، معمولاً چالش‌هایی در زمینه ارتباطات اجتماعی و مهارت‌های ارتباطی مشاهده می‌شود. در همین خصوص، مصاحبه شونده شماره ۱ می‌گوید: «کنترل و ارتباط‌گیری در روزهای اول با دانش‌آموزان جدید هر مدرسه کمی سخت بود اما به مرور با ایجاد رابطه درست برطرف شد». (موارد مشابه: ۲، ۴، ۷، ۸، ۹، ۱۴).

۱-۲-۲-۲. نیاز به صرف زمان بیشتر در آموزش: دانش‌آموزان استثنایی، از جمله دانش‌آموزانی که در طیف‌های مختلف اختلالات یادگیری خاص، طیف اتیسم، ناتوانی‌های ذهنی و اختلال نقص توجه قرار دارند، معمولاً مطالب را با سرعت کمتری نسبت به دانش‌آموزان عادی فرا می‌گیرند. فرآیند یادگیری این دانش‌آموزان به زمان بیشتری نیاز دارد و ممکن است با چالش‌هایی در فهم و یادآوری اطلاعات روبه‌رو شوند. این دانش‌آموزان به دلیل مشکلات حافظه، بیشتر دچار فراموشی می‌شوند، که این امر بر فرایند یادگیری آن‌ها تأثیر منفی می‌گذارد. در این زمینه، مصاحبه شونده شماره ۴ می‌گوید: «در کارورزی‌های ۱ و ۲ که ابتدای کار بود تحمل سختی و عادت کردن به

این کودکان سخت بود؛ مخصوصاً کارورزی ۱ که اولین بار این کودکان را از نزدیک می‌دیدم خیلی طاقت فرسا بود، ولی به مرور زمان بهتر شد. از جمله سختی‌ها و چالش‌های این مدارس این بود که بچه‌ها دیرآموز، حواس پرت و... بودند و شاید حتی یک جمله را با ۱۰ بار تکرار یاد نمی‌گرفتند و این کمی در اوایل کار صبر و حوصله آدم را به چالش می‌کشید». (موارد مشابه: ۱۳، ۱۵).

۲-۳-۲. محیط فیزیکی نامناسب و کمبود امکانات: محیط فیزیکی مدارس ویژه باید به طور قابل توجهی با سایر مدارس متفاوت باشد تا دانش‌آموزان استثنایی بتوانند بدون مشکل در آن فعالیت کنند. مسیرها و پله‌ها باید مطابق با استانداردهای خاص طراحی شوند، فضای کافی در نظر گرفته شود، و تعداد دانش‌آموزان در هر کلاس محدود باشد. علاوه بر این، امکانات و خدمات باید متناسب با نیازهای خاص این دانش‌آموزان فراهم گردد تا محیط آموزشی حمایت‌کننده و مناسبی ایجاد شود. مصاحبه‌شونده شماره ۵ در این مورد می‌گوید: «چالش اصلی که در مدرسه وجود دارد، قبل از هر چیز فضای فیزیکی مدرسه است که به نظرم مدارس عادی از لحاظ فیزیکی بهتراند. در مدارس خاص باید شرایط و امکانات خاص وجود داشته باشد که متأسفانه چنین چیزی قابل ملاحظه نیست. بعضی از کلاس‌ها هم تعداد زیادی دانش‌آموز دارند». (موارد مشابه: ۶، ۱۱، ۱۲).

۲-۲-۴. ضرورت تسلط بر آسیب‌شناسی روانی و ویژگی‌های کودکان استثنایی: در این رشته، به دلیل ارتباط با طیف‌های مختلف کودکان استثنایی، آشنایی دانشجو با آسیب‌شناسی این کودکان ضروری است. این آگاهی به دانشجو کمک می‌کند تا مشکلات را سریع‌تر شناسایی کند، آموزش‌هایی متناسب با ویژگی‌های فردی ارائه دهد و اقدامات لازم برای بهبود مشکلات را انجام دهد. همچنین در صورت نیاز، دانش‌آموزان برای مداخلات زودهنگام به مراکز تخصصی ارجاع داده می‌شوند. مصاحبه‌شونده شماره ۴ در همین خصوص می‌گوید: «دانشی که برای سر و کار داشتن با این کودکان لازم داریم خیلی باید فراتر از دانشی باشد که از دانشگاه یاد می‌گیریم. باید بر انواع بیماری‌ها و اختلالات یادگیری و... مسلط باشیم. حمایت‌های لازم هم که بنظرم باید از معلمان این کودکان حمایت‌های ویژه‌ای شود چون واقعا خیلی صبر و حوصله به خرج می‌دهند». (موارد مشابه: ۶، ۹، ۱۳، ۱۵، ۱۶).

۲-۲-۵. محدودیت در حمایت‌های مالی، خدمات و امکانات: در مدارس ویژه، باید خدمات و حمایت‌ها مطابق با نیاز دانش‌آموزان ارائه شود. تعداد مدارس و فضای آن‌ها با تعداد دانش‌آموزان تناسب داشته باشد و تجهیزات لازم برای توان‌بخشی و آموزش فراهم شود. همچنین، کیت‌های آموزشی و تست‌های تشخیصی برای ارتقای مهارت و دانش معلمان در دسترس باشد. در این خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۹ می‌گوید: «افزایش و بهبود کیفیت در حمایت‌های مالی و تجهیزاتی و فناوری مدرسه، مهارت برقراری ارتباط بخصوص با دانش‌آموزان اوتیسم، مهارت همکاری و همدلی با والدین دانش‌آموزان، دانش کاربردی در مورد راهکارهای آموزشی متناسب با نیازهای خاص هر دانش‌آموز». (موارد مشابه: ۱۱، ۱۲، ۱۶).

۲-۳-۲. محدودیت‌های عملی و فرصت‌های آموزشی برای کارورزان

بخش دیگری از چالش‌هایی که دانشجویان در تجارب زیسته خود بیان کرده‌اند، مربوط به محدودیت‌های عملی و فرصت‌های آموزشی است. این چالش‌ها به عدم امکان بهره‌گیری کامل از فرصت‌های یادگیری و عملی اشاره دارند.

۲-۳-۱. تعداد بالای کارورزان حاضر در هر کلاس: تعداد بالای کارورزان در کلاس درس، موجب حواس‌پرتی دانش‌آموزان، سخت‌تر شدن کار معلم و ایجاد شلوغی می‌شود. این موضوع به‌ویژه برای دانش‌آموزانی که دارای اختلال نقص توجه و بیش‌فعالی (ADHD) هستند، بسیار مشکل‌ساز است، چرا که آن‌ها به راحتی تحت تأثیر محیط‌های شلوغ و پرتحرک قرار می‌گیرند و تمرکزشان را از دست می‌دهند. مصاحبه‌شونده شماره ۳ در این خصوص می‌گوید: «یک مسئله‌ی دیگر هم این بود که پارسال کارورزهای هر دو پردیس با هم به یک مدرسه می‌رفتیم و جمعیت آنقدر زیاد می‌شد که به تعداد دانش‌آموز در مدرسه، کارورز وجود داشت. اما امسال این مسئله حل شده است». (موارد مشابه: ۵).

۲-۳-۲. عملی‌نشدن یادگیری‌ها به میزان کافی: دانشجو نیاز دارد در مدرسه بستری فراهم شود تا آموخته‌های دانشگاهی خود را در عمل به کار بگیرد. گاهی این امر محقق نمی‌شود و مشاهده‌گر و شنونده بودن صرف در امر آموزش، به ایجاد و توسعه مهارت کمک

چندانی نخواهد کرد. مصاحبه شونده شماره ۷ در این خصوص می‌گوید: «در جلسات کارورزی، مطالب اغلب تئوری و کم‌تر عملی ارائه می‌شد. برای مثال، دانشجو تا زمانی که در عمل با یک دانش‌آموز مبتلا به اختلال طیف اوتیسم کار نکند و روش‌های آموزشی مانند استفاده از تصویرسازی برای برقراری ارتباط یا آموزش مهارت‌های اجتماعی را به‌طور عملی اجرا نکند، نمی‌تواند مهارت‌های خود را در این زمینه به درستی توسعه دهد». (موارد مشابه: ۱۵).

۲-۳-۳. کمبود فرصت‌های حضور در مراکز تخصصی نیازهای ویژه: دانشجویان برای کسب مهارت و تجربه بیشتر، نیازمند حضور در مکان‌هایی هستند که با این کودکان ارتباط بیشتری برقرار کنند و مهارت‌هایشان را توسعه دهند. در حال حاضر، دانشجویان تنها در مدارس ویژه فرصت حضور دارند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۲ می‌گوید: «از نظر من علاوه بر حضور در مدرسه باید موقعیت‌هایی فراهم آید که دانشجویان بتوانند بیشتر در مراکز مختلف و مرتبط با حیطه شغلی خود حضور پیدا کنند».

۲-۳-۴. محدودیت یک روز در هفته برای تجربه عملی: در حال حاضر، تنها یک روز از هفته به کارورزی و حضور در مدرسه اختصاص دارد. دانشجویان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه به حضور بیشتر در مدارس نیاز دارند. برای مثال، یادگیری زبان اشاره برای ارتباط با دانش‌آموزان ناشنوا تنها از طریق تمرینات کلاسی کافی نیست. دانشجویان باید در محیط واقعی و در تعامل مستقیم با دانش‌آموزان ناشنوا زبان اشاره را تقویت کنند تا بتوانند به‌طور مؤثر از آن استفاده کنند. همچنین، روش‌های تدریس به دانش‌آموزان مبتلا به اوتیسم یا کودکان با ناتوانی‌های یادگیری تنها با مطالعه تئوری کامل نمی‌شود؛ دانشجو باید این روش‌ها را در عمل تجربه کرده و مهارت‌های خود را در موقعیت‌های واقعی کلاسی بهبود بخشد. بدون این فرصت‌های عملی مداوم، مهارت‌های آموزشی مورد نیاز به‌طور کامل توسعه نخواهند یافت. مصاحبه شونده شماره ۷ می‌گوید: «تعداد روزهای کارورزی بیشتر شود. به دانشجو فرصت تدریس داده شود و معلم فکر نکند کارورها فقط وظیفه دارند کارهای روزانه‌ی آنان را انجام دهند». (موارد مشابه: ۸، ۱۱، ۱۶).

۳- راهکارهای دانشجویان جهت بهبود کیفیت درس کارورزی

راهکارهای ارائه شده در این پژوهش از تجارب زیسته دانشجویان مصاحبه‌شونده استخراج شده است. باین‌حال، بدون شک تعداد راهکارها می‌تواند بیشتر باشد و پیشنهاد‌های دیگری نیز وجود داشته باشد که در اینجا به آن‌ها اشاره نشده است. این راهکارها به بهبود شرایط کارورزی و ارتقای تجربه‌های آموزشی کمک می‌کنند و می‌توانند به‌عنوان نقطه شروعی برای اصلاحات و بهبودهای بیشتر مورد توجه قرار گیرند.

۱-۳. تخصیص زمان بیشتر به آموزش و تمرین مهارت‌های عملی در محیط واقعی: افزایش مدت زمان حضور دانشجو در مدارس و در کلاس درس واقعی باعث می‌شود تا آنها فرصت بیشتری برای یادگیری و تمرین داشته باشند. این امر موجب تسلط بیشتر کارورزان در زمینه کار با دانش‌آموزان استثنایی می‌شود. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۲ می‌گوید: «چون رشته ما حیطه بسیار گسترده‌ای دارد، باید زمان بیشتری برای گذراندن جلسات کارورزی اختصاص داده شود و دانشجویها بیشتر به‌صورت عملی با رشته خود آشنا شوند». (موارد مشابه: ۴، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۱، ۱۵، ۱۶).

۲-۳. انتخاب استاد راهنمای متخصص و باتجربه: دانشجویان این حق را دارند که در مسیر کارورزی خود، از راهنمایی‌های استاد متخصص در رشته خودشان بهره‌مند شوند. داشتن تخصص و تجربه کافی در زمینه آموزش ویژه باعث می‌شود اساتید بتوانند مشاوره‌های کاربردی و مناسب ارائه دهند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۳ می‌گوید: «به نظرم باید استاد راهنمای هم رشته خودمان را برای این کار انتخاب کنند». (موارد مشابه: ۵، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶).

۳-۳. افزایش جلسات بازخورد و ارزیابی عملکرد دانشجویان: با توجه به حساسیت بالای کار با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، بازخورد مناسب و منظم می‌تواند کیفیت جلسات کارورزی را ارتقا دهد و همین‌طور انگیزه‌ای برای دانشجویان فراهم کند. این امر به دانشجویان کمک می‌کند تا نقاط ضعف و قوت خود را بهتر بشناسند و در جهت بهبود عملکردشان گام بردارند. در این خصوص، مصاحبه شونده شماره ۳ می‌گوید: «استاد راهنما به دفعات بیشتری به مدارس سر بزند و این حضور سازنده باشد و عملکرد در کلاس‌ها را پیگیری

شود. نسبت به حضور کارورها به طور مستمر پیگیری صورت گیرد تا بعضی‌ها نسبت به آن بی‌توجه نباشند». (موارد مشابه: ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۵).

۳-۴. اختصاص معلم راهنمای متخصص در رشته: در مدارس ویژه، شاهد حضور معلمانی هستیم که رشته تخصصی‌شان چیز دیگری است و ارتباطی با حوزه آموزش ویژه ندارد. معلم راهنما باید بتواند به سؤالات دانشجویان راجع به دانش‌آموزان، تدریس، مدیریت کلاس، تشخیص و حل مشکلات و سایر مسائل به‌خوبی پاسخ دهد. در این خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۷ این موارد را پیشنهاد می‌دهد: «با همه طیف‌ها سروکار داشته باشیم. اساتید و معلمان اطلاعات کافی راجع به رشته داشته باشند و فرصت بیشتری برای حضور در مدرسه فراهم شود». (موارد مشابه: ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۶).

۳-۵. حمایت و پشتیبانی از دانشجو: دانشجویان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه به علت سختی کار و متفاوت بودن دانش‌آموزان، احساس ناامیدی و فرسودگی بیشتری دارند. نیاز است جلسات مشاوره گروهی یا انفرادی برای آنان برگزار گردد. همچنین فرصت‌هایی برای شنیدن تجارب افراد متخصص در این رشته نیز فراهم شود. مصاحبه‌شونده شماره ۵ می‌گوید: «بنظرم باید از معلمان این کودکان حمایت‌های ویژه‌ای شود چون واقعا خیلی صبر و حوصله به خرج می‌دهند». مصاحبه‌شونده شماره ۱۵ نیز به این مورد اشاره می‌کند: «فراهم کردن پشتیبانی روانشناختی برای دانشجویان خصوصاً در مواجهه با چالش‌ها و استرس‌های مربوط به کار با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه».

۳-۶. ارائه کارگاه‌های عملی و آموزشی مرتبط با رشته: برگزاری کارگاه‌های تخصصی در زمینه آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، می‌تواند دانشجویان را با روش‌های موثر در کار با این کودکان آشنا کند. این کارگاه‌ها می‌توانند دانشجویان را توانمندتر سازد. در همین خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۱۵ برای بهبود کیفیت درس کارورزی این موارد را پیشنهاد می‌دهد: «برقراری همکاری و ارتباط نزدیک با اساتید و متخصصان در حوزه آموزش استثنایی برای بهره‌گیری از تجربیات و دانش آن‌ها در جلسات کارورزی».

۳-۷. افزایش همکاری میان اساتید دانشگاه و مربیان مراکز آموزشی: همکاری نزدیک بین اساتید دانشگاه فرهنگیان و مدیران و معلمان مدارس می‌تواند تجربه کارورزی دانشجویان را بهبود بخشد. جهت دستیابی به نتایج مطلوب در طول دوره‌های کارورزی، می‌بایست اهداف مورد نظر برای اساتید، دانشجویان و معلمان و مدیران مدارس روشن سازی شود. همچنین برنامه‌ریزی لازم متناسب با اهداف تعریف شده انجام گیرد. اساتید باید روش‌های آموزش و تعامل با هریک از طیف‌های استثنایی را به معلمان معرفی کنند تا آن‌ها بتوانند این مهارت‌ها را در محیط واقعی کلاس به دانشجویان آموزش دهند. این هماهنگی باعث می‌شود که دانشجویان نه تنها تئوری‌ها را درک کنند، بلکه توانایی به‌کارگیری آن‌ها در شرایط عملی و واقعی را نیز کسب کنند. در همین خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۱ می‌گوید: «اهداف هر کارورزی باید مشخص باشد و همچنین برنامه‌ریزی صحیح برای تعداد دانشجویان در هر روز صورت بگیرد. همچنین اساتید کارورزی ارتباط موثری با دانشجویان و مدرسه داشته باشند» (موارد مشابه: ۷، ۱۰، ۱۲، ۱۶).

۳-۸. حضور فعال و موثر دانشجو در کارورزی: بدون شک در هر امری تا خود فرد نخواهد، یادگیری عمیق شکل نمی‌گیرد و مهارت‌های فرد توسعه نمی‌یابد. دانشجو در دوره‌های کارورزی در کنار سایر عوامل بیرونی، خودش هم باید به طور فعال به دنبال یادگیری باشد. در همین خصوص، مصاحبه‌شونده شماره ۵ می‌گوید: «حضور موثر، نه صرفاً مشاهده‌گری در جلسات کارورزی باعث هرگونه پیشرفتی خواهد شد. منظور از حضور موثر، مشارکت با معلم و عوامل مدرسه و ارتباط درست و سنجیده با دانش‌آموز و در کنار آن، مطالعه کافی کارساز است». (موارد مشابه: ۶).

۳-۹. پرورش خلاقیت: فعالیت در حوزه آموزش ویژه، نیازمند خلاقیت است. ما نمی‌توانیم از روش‌های قدیمی و خسته‌کننده برای آموزش و درگیر ساختن این کودکان استفاده کنیم. معلم باید آنقدر خلاق باشد که دانش‌آموز را با خود و اهداف مورد نظر همراه سازد. مصاحبه‌شونده شماره ۴ می‌گوید: «در کارورزی این رشته باید مهارت خلاق بودن در همه دانشجویان پرورش یابد. دانشی که برای سر و کار با این کودکان لازم داریم خیلی باید فراتر از دانشی باشد که از دانشگاه یاد می‌گیریم». (موارد مشابه: ۱۴).

جدول شماره ۲- یافته‌های پژوهش

مفهوم	مقوله	تم	
تثبیت و عینیت‌بخشی به مباحث تئوری آموخته شده در کلاس	تقویت پیوند میان نظریه و عمل	نقاط قوت دروس کارورزی در رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه	
شناخت و درک بهتر از کار در حوزه نیازهای ویژه			
اهمیت بالای درس کارورزی در آموزش نیازهای ویژه نسبت به دیگر رشته‌ها			
شناخت طیف‌های مختلف دانش‌آموزان با نیازهای ویژه	توسعه مهارت‌های تخصصی و ارتباطی		
ارتباط مستقیم با معلمان			
کسب تجربه و مهارت‌های ارتباطی در فرایند کارورزی			
یادگیری روش‌های اختصاصی فردمحور	حمایت و راهنمایی در فرایند کارورزی		چالش‌های دروس کارورزی از نظر دانشجو معلمان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه
برگزاری جلسات توجیهی کارورزی توسط استاد راهنما			
دریافت حمایت و راهنمایی از طرف معلم راهنما			
کاهش استرس و ترس از حضور در مدرسه	ایجاد آمادگی روانی		
نبود استاد راهنمای متخصص	نواقص در تخصص و پشتیبانی راهنمایان آموزشی (استاد و معلم راهنما)		
عدم پیگیری جدی کار دانشجویان توسط استاد راهنما			
نبود معلم متخصص در رشته آموزش ویژه			
ناکارآمد بودن روش‌های تدریس در مدارس			
انگیزه پایین معلمان در آموزش نیازهای ویژه			
عدم آشنایی کافی معلمان راهنما با دروس کارورزی			
محدودیت در میزان همکاری معلمان راهنما در فرایند کارورزی			
تأکید زیاد بر گزارش‌نویسی			
دشواری ارتباط با دانش‌آموزان و کنترل آن‌ها		چالش‌های محیطی، روانی و منابع در آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه	
نیاز به صرف زمان بیشتر در آموزش			
محیط فیزیکی نامناسب و کمبود امکانات			
ضرورت تسلط بر آسیب‌شناسی روانی و ویژگی‌های کودکان استثنایی			
محدودیت در حمایت‌های مالی، خدمات و امکانات			
تعداد بالای کارورزان حاضر در هر کلاس			
عملی‌نشدن یادگیری‌ها به میزان کافی			
کمبود فرصت‌های حضور در مراکز تخصصی نیازهای ویژه			
محدودیت یک روز در هفته برای تجربه عملی			
انتخاب استاد راهنمای متخصص و باتجربه	بهبود کیفیت آموزش و راهنمایی تخصصی	راهکارهای رفع چالش‌های موجود در واحدهای درسی کارورزی	
اختصاص معلم راهنمای متخصص در رشته			
افزایش همکاری میان اساتید دانشگاه و مربیان مراکز آموزشی			
تخصیص زمان بیشتر به آموزش و تمرین مهارت‌های عملی در محیط واقعی	افزایش تمرینات عملی و ارزیابی دانشجویان		
ارائه کارگاه‌های عملی و آموزشی مرتبط با رشته			
افزایش جلسات بازخورد و ارزیابی عملکرد دانشجویان			
حمایت و پشتیبانی از دانشجو	تقویت حمایت و پشتیبانی از دانشجویان و تلاش خود دانشجو		
حضور فعال و مؤثر دانشجو در کارورزی			
پرورش خلاقیت			

بحث و نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال اول پژوهش، مبنی بر اینکه چه قوت‌هایی در تجارب زیسته دانشجویان معلمان در ارتباط با دروس کارورزی رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه وجود دارد، یافته‌ها نشان داد که نقاط قوت متعددی وجود دارد. و این نقاط در مرحله نخست وابسته

به نوع اهدافی است که برای آن در «سرفصل درس»ی‌اش در نظر گرفته شده است. اما اجرای این نقاط چند عاملی است. یکی از این عوامل، کادر و محیط مدرسه‌های استثنایی است. طیف و نوع آسیب‌های دانش‌آموزان، خواست و اراده خود دانشجو معلمان در کار بست و عملیاتی‌سازی محتوای‌های آموخته شده در دانشگاه و البته نوع تلقی و نگرش‌های غالب بر این دسته از مدارس نیز، از این عوامل هستند. یکی از برجسته‌ترین نقاط قوت این دوره‌ها، فراهم کردن فرصت عملی برای تلفیق نظریه و عمل است. کارورزی‌ها بستری برای مشاهده و تجربه عینی دانش‌تئوری فراهم می‌کنند، که نه تنها موجب تثبیت مفاهیم نظری می‌شود، بلکه به دانشجو معلمان اجازه می‌دهد تا درکی عمیق‌تر و ملموس‌تر از چالش‌های تدریس در حوزه نیازهای ویژه به دست آورند. این امر منجر به تقویت مهارت‌های آموزشی و ایجاد نگرشی واقع‌بینانه نسبت به فضای آموزش ویژه می‌گردد.

علاوه بر این، آشنایی مستقیم با تنوع طیف‌های مختلف دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، از دیگر دستاوردهای مثبت این دوره‌ها است که درک دانشجو معلمان از نیازهای منحصربه‌فرد هر دانش‌آموز و الزامات آموزش تخصصی را افزایش می‌دهد. این شناخت، زمینه‌ساز رشد مهارت‌های تدریس شخصی‌سازی شده و انعطاف‌پذیری در رویارویی با پیچیدگی‌های این گروه از دانش‌آموزان می‌شود. همچنین، دریافت حمایت از معلمان راهنما، که خود تجربه کار در محیط‌های آموزشی خاص را دارند، به دانشجو معلمان اعتمادبه‌نفس بیشتری می‌بخشد و مهارت‌های ارتباطی و تعاملی آن‌ها را تقویت می‌کند. جلسات توجیهی پیش از کارورزی و بازخوردهای مداوم اساتید راهنما نیز در کاهش استرس‌های اولیه و آماده‌سازی روانی دانشجو معلمان نقش مؤثری ایفا می‌کند.

به‌طور کلی، تجارب کارورزی باعث می‌شود که دانشجو معلمان نه تنها از لحاظ مهارت‌های تدریس، بلکه از لحاظ آمادگی روانی برای کار در محیط‌های آموزشی خاص، به سطح بالاتری از توانمندی برسند. این یافته‌ها همسو با پژوهش‌های ملکی و همکاران (۱۳۹۹) و خروشی و همکاران (۱۳۹۹) است که تقویت پیوند میان نظریه و عمل و افزایش شناخت عملی از دانش‌آموزان با نیازهای ویژه را به‌عنوان یکی از دستاوردهای مهم دوره‌های کارورزی معرفی کرده‌اند.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، مبنی بر اینکه بر اساس تجارب زیسته دانشجو معلمان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، چالش‌ها و مشکلات دروس کارورزی در این رشته را چگونه می‌توان تبیین نمود، نتایج نشان داد که دانشجویان با طیفی از چالش‌های چندبعدی مواجه‌اند که ناشی از شرایط آموزشی، محیطی و مدیریتی این رشته است. یکی از مشکلات عمده، نبود اساتدان و معلمان راهنمای متخصص است. این کمبود باعث می‌شود که نه تنها پشتیبانی لازم از دانشجویان صورت نگیرد، بلکه بازخوردهای ارائه شده نیز نتوانند پاسخگوی نیازهای عملی و نظری دانشجو معلمان باشند.

در بعد آموزشی، ناکارآمدی روش‌های تدریس در مدارس و عدم تطابق آن‌ها با نیازهای ویژه دانش‌آموزان به‌عنوان یکی از چالش‌های کلیدی مطرح شد. این مسئله، ناشی از ضعف در طراحی برنامه‌های آموزشی متناسب با شرایط خاص این دانش‌آموزان است که انگیزه پایین برخی معلمان شاغل در این حوزه را نیز تشدید می‌کند. علاوه بر این، تأکید بیش از حد بر تهیه گزارش‌های کتبی و کاهش زمان عملی مواجهه دانشجویان با دانش‌آموزان، عملاً به محدود شدن یادگیری عملی آن‌ها منجر می‌شود.

در حوزه تعاملات، مشکلاتی مانند دشواری در برقراری ارتباط با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، مدیریت رفتارهای خاص و نیاز به حمایت عاطفی مستمر، از چالش‌های برجسته‌ای بود که دانشجو معلمان با آن روبه‌رو شدند. این چالش‌ها به دلیل ویژگی‌های منحصربه‌فرد دانش‌آموزان استثنایی، از جمله تفاوت‌های شناختی، رفتاری و عاطفی، تشدید می‌شود. دانشجویان بیان کردند که حضور تنها یک روز در هفته در مدارس نمی‌تواند فرصت کافی برای شناخت این تفاوت‌ها و یادگیری مهارت‌های مرتبط با آن‌ها فراهم کند.

علاوه بر این، کمبود امکانات و منابع مالی در مدارس ویژه نیز از دیگر عواملی است که کیفیت دوره‌های کارورزی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. مدارس استثنایی، به دلیل محدودیت در تجهیزات و فضای فیزیکی مناسب، نمی‌توانند شرایط ایده‌آلی برای یادگیری عملی فراهم کنند. یافته‌های این بخش، همسو با پژوهش‌های حجازی (۱۴۰۱)، نامداری و مولایی (۱۳۹۵) و رابی و غزالی (۲۰۱۸) است که بر مشکلات ناشی از نبود امکانات، نبود معلمان متخصص و ضعف در حمایت‌های محیطی در دوره‌های کارورزی تأکید دارند.

و اما در پاسخ به سؤال سوم پژوهش، مبنی بر اینکه چه راهکارهایی برای کاهش یا مواجهه مؤثر با چالش‌های مطرح‌شده در دوره‌های کارورزی دانشجو معلمان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه وجود دارد، یافته‌ها حاکی از آن است که دانشجو معلمان بر لزوم

برنامه‌ریزی دقیق‌تر و ایجاد ساختارهای حمایتی برای بهبود شرایط کارورزی تأکید دارند. یکی از راهکارهای اساسی، انتخاب استادان و معلمان راهنمای متخصص و با تجربه است. این افراد باید دانش تخصصی در زمینه آموزش ویژه و مهارت‌های عملی در مواجهه با دانش‌آموزان با نیازهای ویژه داشته باشند.

همچنین، افزایش مدت زمان حضور دانشجویان در مدارس و کاهش تأکید صرف بر گزارش‌نویسی، می‌تواند زمینه‌ساز یادگیری عملی‌تر باشد. تخصیص زمان بیشتر به فعالیت‌های آموزشی در محیط واقعی، همراه با بازخوردهای مداوم از سوی اساتید و معلمان راهنما، موجب ارتقای توانمندی‌های حرفه‌ای دانشجویان خواهد شد.

برگزاری کارگاه‌های تخصصی و عملی در زمینه آموزش ویژه، از دیگر پیشنهادهای مطرح‌شده است. این کارگاه‌ها می‌توانند دانشجویان را با مهارت‌های مدیریت رفتار، برنامه‌ریزی آموزشی و تکنیک‌های تدریس فردی‌شده آشنا کنند. از سوی دیگر، تقویت همکاری میان دانشگاه‌ها، مدارس ویژه، مراکز توان‌بخشی و سایر نهادهای مرتبط، می‌تواند به ایجاد یک شبکه حمایتی جامع برای دانشجو معلمان منجر شود.

در نهایت، حمایت‌های روانی و عاطفی از دانشجویان از طریق مشاوره‌های تخصصی و تقویت تاب‌آوری آن‌ها، می‌تواند به کاهش استرس و افزایش انگیزه در مواجهه با چالش‌های این حوزه کمک کند. یافته‌های این بخش از پژوهش نیز با پژوهش‌های فراهانی و همکاران (۱۴۰۲) و ملکی و همکاران (۱۳۹۹) همسو است که بر ارائه راهکارهای عملی برای کاهش مشکلات دوره‌های کارورزی تأکید دارند.

در این پژوهش تنها با دانشجو معلمان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در استان کردستان مصاحبه شد. این مسئله می‌تواند یکی از محدودیت‌های پژوهش محسوب شود. برای تکمیل و گسترش نتایج، می‌توان از دانشجو معلمان این رشته در سایر پردیس‌های دانشگاه فرهنگیان و همچنین اساتید و معلمان راهنمای دروس کارورزی در مدارس نیازهای ویژه نیز نظرخواهی کرد تا دیدگاه‌های آن‌ها نیز در نظر گرفته شود. علاوه بر این، باتوجه به اهمیت و تخصصی بودن کار با دانش‌آموزان دارای نیازهای ویژه، سایر مراکز مرتبط، مانند مراکز توان‌بخشی، کلینیک‌های گفتاردرمانی، و مراکز مشاوره و روان‌شناسی نیز می‌توانند به بررسی این موضوع بپردازند و در تربیت نیروهای متخصص و باکیفیت نقش مؤثری ایفا کنند.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران از دانشجو معلمان رشته آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در دانشگاه فرهنگیان کردستان، پردیس بنت‌الهدی صدر سنندج در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴، تشکرو و قدردانی به عمل می‌آورند.

منابع

Akbari, N., Mehralizadeh, Y., & Biramipour, A. (2021). Investigating the alignment of the curriculum of Farhangian University with the professional competencies required for secondary school teachers in Ahvaz. *Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 12(24), 7-35.

Ariayi Panah, Z., & Ahmadzadeh, M. (2023). The role of internship in the professional development of teachers of students with special needs. *2nd National Conference on Subject-Specific Pedagogical Knowledge (PCK) in Education for Children with Special Needs, Isfahan.*

- Ayvazo, S., Inbar-Furst, H., & Meadan, H. (2021). Technology-based model to support and enhance field experience in special education training programs in Israel. *Journal of Higher Education Theory & Practice*, 21(9), 15–26. <https://doi.org/10.33423/jhetp.v21i9.4586>
- Brown, N. (2008). Assessment in the professional area context. *Center for the Advancement of Learning and Teaching, University of Tasmania*.
- Cranston-Gingras, A., Alvarez McHatton, P. M., Allsopp, D. H., Colucci, K., Hoppey, D., & Hahn, S. (2018). Breaking the mold: Lessons learned from a teacher education program's attempt to innovate. *The New Educator*, 15(1), 30-50. <https://doi.org/10.1080/1547688X.2018.1430880>
- Ergul, C., Baydik, B., & Demir, S. (2013). Opinions of In-Service and Pre-Service Special Education Teachers on the Competencies of the Undergraduate Special Education Programs. *Educational Science: Theory & Practice*, 13(1), 518-522.
- Farahani, A., Arefi, M., & Shams, G. (2023). Pathology of educational factors affecting the transfer of learning among students in the internship program of Farhangian University. *New Educational Approaches*, 18(1), 1-26. <https://doi.org/10.22108/nea.2023.134636.1809>
- Forlin, C., & Chambers, D. (2017). Catering for diversity: Including learners with different abilities and needs in regular classrooms. In R. Maclean (Ed.), *Life in schools and classrooms, Education in the Asia Pacific region: Issues, concerns and prospects* (38, pp. 555-571). Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-10-3654-5_33
- Gan, Z. (2013). Learning to Teach English Language in the Practicum: What Challenges do Non-Native ESL Student Teachers Face? *Australian Journal of Teacher Education*, 38(3), 92-108. <https://doi.org/10.14221/ajte.2013v38n3.3>
- Ganji, M. (2024). *Psychology of exceptional children based on DSM-5-TR*. Tehran: Savalan Publications.
- Habibi, H., Jafari Herandi, R., & Bahrami, S. (2021). Components of an internship curriculum model based on self-narrative writing (Case study: Instructors of Farhangian University and curriculum experts). *Curriculum Studies*, 16(63), 91-116.
- Hajazi, A. (2022). Identifying desirable objectives and activities in the teacher training internship curriculum in Iran. *Journal of Educational Studies and Schooling*, 11(30), 47-76.
- Jamshidi, A., Imam Jomeh, M. R., Asareh, A., & Mousipour, N. (2017). Exploring the experiences of student teachers at Farhangian University Tehran regarding the internship course. *Scientific Journal of Educational Research and Learning*, 16(1), 7-27.
- Kent, A. M., & Giles, R. M. (2016). Dual certification in general and special education: What is the role of field experience in preservice teacher preparation? *The Professional Educator*, 40(2), 1-15.
- Khoroushi, P., Parishani, N., & Ghobani, S. (2020). Examining the issues and challenges of the internship course from the perspective of Farhangian University instructors (Case study: Farhangian University Isfahan). *Teacher Training Policy Studies (Research in Teacher Education)*, 3(1), 13-39.
- Kirk, S. A., Gallagher, J. J., & Coleman, M. (2015). *Educating Exceptional Children*. Translated by H. Malek Mohammadi & M. Meshkani, 2021, Tehran: Arasbaran Publishing.

- Maleki, S., Ahmadi, G. A., Mehrmohammadi, M., & Imam Jomeh, S. M. (2020). Evaluation of the internship program at Farhangian University from the perspective of global experiences. *Theory and Practice in Curriculum Studies*, 8(15), 383-424.
- Nagro, S.A., & deBettencourt, L.U. (2017). Reviewing Special Education Teacher Preparation Field Experience Placements, Activities, and Research. Do We Know the Difference Maker? *Teacher Education Quarterly*, 44(3), 7-33.
- Namdari Pejman, M., & Molaei Alabad, H. (2016). Pathology of the internship program from the viewpoint of supervising professors: A qualitative study. *In Proceedings of the Second National Teacher Training Conference, Isfahan*.
- Mohammadpour, A. (2013). *Qualitative Research Method: Counter Method(1). (The Logic and Design in Qualitative Methodology)*, Tehran: Sociologists.
- Otara, A. (2014). Students' perceptions on education internship program in Rwanda: Effectiveness and challenges. *Asian Journal of Education and E-Learning*, 2(4).
- Rabi, N., & Ghazali, N. (2018). Readiness of pre-service teachers to teach students with special needs through inclusive education course. *Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 7(4), 200-210. <https://doi.org/10.6007/IJARPED/v7-i4/4847>
- Richards, G. (2010). 'I was confident about teaching but SEN scared me': Preparing new teachers for including pupils with special education needs. *Support for Learning*, 25(3), 108-115. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9604.2010.01448.x>
- Rodrigues, I., Barcelo, M. L., Poveda, B., & Lopez-Gomez, E. (2022). The development of competences in the teaching practicum: The perspective of school mentors as assessors. *Educational Process: International Journal*, 11(2), 7-25.
- Seif Naraghi, M., & Naderi, E. (2021). *Psychology and education of exceptional children: First revision based on DSM-5*. Tehran: Arasbaran.
- Smith, D. D., Robb, S. M., West, J., & Tyler, N. C. (2010). The changing education landscape: How special education leadership preparation can make a difference for teachers and their students with disabilities. *Teacher Education and Special Education*, 33(1), 25-43. <https://doi.org/10.1177/0888406409358425>
- United Republic of Tanzania (URT). (2005). Challenges faced by teachers in providing quality education to children with developmental disability.
- Willis, G. (2009). *Phenomenological Inquiry: Life -Word Perception*, Translated by Bakhtiar Shabani Varki, in C. Short, Edmund, (Eds), *Forms of Curriculum inquiry*, Translated by Mahmoud Mehrmohammadi and Colleagues.
- Young, K. (2018). CO CREATE: Teachers' voices to inform special education teacher education. *Issues in Educational Research*, 28(1), 220-236.